

IQTISODIY JARAYONLARDA AXBOROT TIZIMLARINING O'RNI VA AHAMIYATI

Muxiyatdinova Sarbinaz Kayratdin qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universitetining "Iqtisodiyotda axborot texnologiyalari va tizimlari" mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Sarbimuxiyatdinova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ishda iqtisodiy jarayonlarda axborot tizimlarining tutgan o'рни, ularning zamonaviy iqtisodiyot rivojiga ta'siri hamda boshqaruv samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, axborot texnologiyalarining korxonalar va tashkilotlar faoliyatidagi roli, raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot tizimlarining funksional imkoniyatlari yoritilgan. Maqolada iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida axborot tizimlaridan foydalanishning afzalliklari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Axborot tizimlari, iqtisodiy jarayonlar, raqamli iqtisodiyot, boshqaruv, ma'lumotlar bazasi, avtomatlashtirish, axborot texnologiyalari, samaradorlik.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat rivojlanishining asosiy omillaridan biri bu axborot texnologiyalarining tez sur'atlar bilan taraqqiy etishidir. Ayniqsa, iqtisodiyot sohasida axborot tizimlarining joriy etilishi ishlab chiqarish, boshqaruv, xizmat ko'rsatish hamda moliyaviy faoliyatning tubdan o'zgarishiga sabab bo'lmoqda. Bugungi kunda iqtisodiy jarayonlar murakkablashib borayotgan bir paytda, ularni samarali boshqarish va tezkor qarorlar qabul qilish uchun aniq va ishonchli axborotga ehtiyoj ortib bormoqda.

Axborot tizimlari iqtisodiy jarayonlarni avtomatlashtirish, ma'lumotlarni tezkor qayta ishlash va tahlil qilish imkonini beruvchi muhim vosita hisoblanadi. Ular yordamida korxonalar va tashkilotlar o'z faoliyatini samarali rejalashtirishi, resurslardan oqilona foydalanishi hamda bozordagi o'zgarishlarga tez moslasha oladi. Shu bilan birga, axborot tizimlari iqtisodiy subyektlar o'rtasidagi axborot almashinuvini soddalashtiradi va shaffoflikni ta'minlaydi.

Iqtisodiy jarayonlarda axborot tizimlarining ahamiyati ayniqsa raqamli iqtisodiyot sharoitida yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda. Raqamli transformatsiya natijasida an'anaviy iqtisodiy modellar o'rnini zamonaviy, avtomatlashtirilgan va ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv tizimlari egallamoqda. Bu esa o'z navbatida korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirishga, xarajatlarni kamaytirishga va raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Shuni ham ta'kidlash lozim, axborot tizimlari nafaqat texnik vosita, balki iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida strategik ahamiyatga ega bo'lgan muhim resursdir.

To'g'ri tashkil etilgan axborot tizimi rahbarlarga aniq tahliliy ma'lumotlar asosida tez va asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Natijada iqtisodiy faoliyatda xatoliklar kamayadi va samaradorlik oshadi.

Bundan tashqari, axborot tizimlari korxonalarda boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish, ishlab chiqarish zanjirini nazorat qilish hamda mijozlar bilan ishlash jarayonini yaxshilashda ham muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, ERP (Enterprise Resource Planning), CRM (Customer Relationship Management) kabi tizimlar iqtisodiy jarayonlarni kompleks boshqarishda keng qo'llanilmoqda.

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida axborot tizimlari jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biriga aylanib bormoqda. Raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanishi natijasida iqtisodiy jarayonlar murakkablashdi, ularni boshqarish esa yanada aniq, tezkor va tizimli yondashuvni talab qilmoqda. Aynan shu nuqtai nazardan axborot tizimlari iqtisodiy faoliyatning ajralmas qismi sifatida shakllanib, korxonalar, tashkilotlar va davlat boshqaruvi tizimlarida keng qo'llanilmoqda. Axborot tizimlari iqtisodiy jarayonlarda faqat ma'lumotlarni saqlash vositasi bo'lib qolmay, balki ularni qayta ishlash, tahlil qilish va qaror qabul qilish uchun asosiy strategik resursga aylantiradi. Bugungi kunda iqtisodiyotda "ma'lumot – bu yangi kapital" degan qarash keng tarqalgan bo'lib, bu bevosita axborot tizimlarining ahamiyatini yanada oshiradi.

Iqtisodiy jarayonlar doimo o'zgaruvchan bo'lib, ular bozor talab va taklifiga, moliyaviy oqimlarga, ishlab chiqarish imkoniyatlariga hamda tashqi iqtisodiy omillarga bog'liq. Bunday murakkab sharoitda to'g'ri va tezkor qaror qabul qilish uchun ishonchli axborot zarur bo'ladi. Axborot tizimlari aynan shu ehtiyojni qondiradi, chunki ular real vaqt rejimida katta hajmdagi ma'lumotlarni yig'adi va qayta ishlaydi. Natijada iqtisodiy subyektlar o'z faoliyatini aniq ma'lumotlar asosida rejalashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa xatoliklarni kamaytiradi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Axborot tizimlarining eng muhim jihatlaridan biri shundaki, ular boshqaruv jarayonini sezilarli darajada optimallashtiradi. An'anaviy boshqaruv tizimlarida ma'lumotlar qo'lda yig'ilar, tahlil qilinar va qarorlar ko'pincha kechikib qabul qilinar edi. Bu esa iqtisodiy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin edi. Zamonaviy axborot tizimlari esa ushbu jarayonni avtomatlashtiradi va real vaqt rejimida boshqaruvni amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, korxonalarda mahsulot sotilishi yoki ishlab chiqarish jarayonidagi o'zgarishlar darhol tizimga kiritiladi va bu ma'lumotlar asosida avtomatik hisobotlar shakllanadi. Bunday yondashuv boshqaruvning tezkorligi va aniqligini oshiradi.

Shuningdek, axborot tizimlari iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida ham muhim rol o'ynaydi. Iqtisodiy muhit noaniqlik va risklarga boy bo'lgani uchun rahbarlar doimo turli variantlarni solishtirishga ehtiyoj sezadilar. Axborot tizimlari esa katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilib, turli iqtisodiy ssenariylarni yaratadi va ularning natijalarini oldindan prognoz qilish imkonini beradi. Bu jarayon "qarorlarni

qo'llab-quvvatlash tizimlari" orqali amalga oshiriladi. Natijada rahbarlar subyektiv fikrga emas, balki aniq analitik ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qiladi.

Axborot tizimlari faqat texnik vosita emas, balki tashkilotning ichki tuzilmasini ham o'zgartiruvchi omil hisoblanadi. Ular orqali bo'limlar o'rtasidagi axborot almashinuvi tezlashadi, ortiqcha boshqaruv pog'onalari qisqaradi va ish jarayonlari yanada shaffoflashadi. Bunday sharoitda har bir xodimning faoliyati nazorat qilinishi va baholanishi osonlashadi, bu esa mehnat intizomini oshiradi va samaradorlikni kuchaytiradi. Shu bilan birga, axborot tizimlari tashkilot ichida integratsiyani kuchaytiradi, ya'ni barcha jarayonlar yagona platforma orqali boshqariladi.

Iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ham axborot tizimlari katta ahamiyatga ega. Ular resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni kamaytirish va daromadni oshirish imkonini beradi. Masalan, ERP tizimlari korxonaning moliya, ishlab chiqarish, ombor va logistika jarayonlarini birlashtiradi va ularni yagona tizimda boshqaradi. Bu esa ortiqcha xarajatlarning oldini oladi, ishlab chiqarishdagi yo'qotishlarni kamaytiradi va umumiy iqtisodiy natijani yaxshilaydi. Shu sababli bugungi kunda ko'plab yirik va o'rta korxonalar axborot tizimlarini joriy etishga katta e'tibor qaratmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash kerak, axborot tizimlarining rivojlanishi raqamli iqtisodiyotning shakllanishi bilan bevosita bog'liq. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar kabi innovatsiyalar axborot tizimlarining imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Kelajakda esa iqtisodiy jarayonlarning katta qismi avtomatlashtirilgan tizimlar orqali boshqarilishi mumkinligi prognoz qilinmoqda. Bu esa iqtisodiyotda inson omilining rolini o'zgartiradi va yangi boshqaruv modellari paydo bo'lishiga olib keladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, axborot tizimlari zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim va ajralmas tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, ularning ta'siri deyarli barcha iqtisodiy jarayonlarda yaqqol namoyon bo'lmoqda. Iqtisodiy faoliyatning murakkablashuvi, bozor munosabatlarining tez o'zgarishi hamda global raqobatning kuchayishi sharoitida axborot tizimlari nafaqat yordamchi vosita, balki strategik boshqaruvning asosiy instrumentiga aylangan. Ular iqtisodiy subyektlarga katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor yig'ish, tizimlashtirish va tahlil qilish imkonini berib, qaror qabul qilish jarayonining aniqligi va tezkorligini sezilarli darajada oshiradi.

Axborot tizimlarining iqtisodiy jarayonlardagi eng muhim hissasi shundan iboratki, ular noaniqlik darajasini kamaytiradi va iqtisodiy qarorlarni ilmiy asosga yaqinlashtiradi. Bu esa korxonalar va tashkilotlarning resurslardan samarali foydalanishiga, xarajatlarni optimallashtirishiga hamda daromadni oshirishiga xizmat qiladi. Shuningdek, axborot tizimlari boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish orqali inson omiliga bog'liq xatoliklarni kamaytiradi va iqtisodiy jarayonlarning barqarorligini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, axborot tizimlari tashkilotlarning ichki tuzilmasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Axborot oqimlarining markazlashuvi va integratsiyalashuvi natijasida boshqaruv tizimi yanada shaffoflashadi, bo'limlar o'rtasidagi hamkorlik kuchayadi va ortiqcha boshqaruv bo'g'inlari qisqaradi. Bu esa tashkilotlarning moslashuvchanligini oshirib, ularni tez o'zgaruvchan iqtisodiy muhitga moslashishga yordam beradi.

Zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot tizimlarining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tahlil tizimlarining rivojlanishi axborot tizimlarining imkoniyatlarini kengaytirib, iqtisodiy jarayonlarni yanada intellektuallashtirmoqda. Kelajakda iqtisodiy boshqaruvning katta qismi aynan shu texnologiyalar asosida amalga oshirilishi, inson omili esa ko'proq nazorat va strategik qarorlar darajasida qolishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, axborot tizimlarini rivojlantirish va ularni iqtisodiyotning barcha sohalariga keng joriy etish har bir mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti uchun muhim omil hisoblanadi. Chunki raqamli transformatsiya jarayonida axborot tizimlari iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, raqobatbardoshlikni oshirish va innovatsion rivojlanishni tezlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Одинцов Борис Ефимович, Брага В.В, Евсюков В.В. Информационные системы в экономике. -Юнити-Дана: 2017.
2. R.H.Ayupov, G.R. Boltaboeva. Raqamli iqtisodiyot asoslari. -Toshkent,2020
3. G.H.To rayeva, D.H.Fayziyeva. Axborot tizimlari. -Buxoro,2023
4. Safarov B.Sh., Narzullayev U.X., Zaynalov N.R., Porsayev G'.M. Milliy iqtisodiyotta axborot tizimlar va texnologiyalar. -Samarqand,2019